В.І. Павлюк, канд. екон. наук

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Аналізуються сучасний стан та місце підприємств оборонно-промислового комплексу України в системі міжнародного поділу праці, розглядаються основні шляхи та чинники підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку озброєнь та військової техніки. Обґрунтовується необхідність зростання їх ролі в інтеграційній стратегії держави.

The modern condition and the place of the defending and industrial complex enterprises of Ukraine in the system of international labor division is analyzed. The major ways and factors of their competitive ability on the world market of armament and military equipment are regarded. It's argued that the enterprises of the defending and industrial complex have to play a higher role in the state's integration strategy.

Ключові слова: конкурентоспроможність, оборонно-промисловий комплекс, міжнародний поділ праці, ефективність, глобалізація, міжнародне військово-технічне співробітництво, інтеграційна стратегія.

Keywords: competitiveness, military-industrial complex, international division of labor, effectiveness, globalization, international military-technical cooperation, integration strategy.

Найбільшого економічного ефекту від участі в міжнародному поділі праці (МПП) кожна окрема країна (чи група країн) досягає при тій комбінації факторів (природних, історичних, техніко-економічних, організаційно-економічних, соціально-економічних, політичних тощо), яка забезпечує максимальне зниження матеріальних, трудових та грошових витрат на виробництво продукції або ж випуск більшої кількості товарів кращої якості при тих самих витратах. За певних обставин кожен з цих факторів (або кілька факторів) може стати вирішальним в конкурентній боротьбі на ринку товарів та послуг.

За будь-яких обставин узагальнюючим критерієм економічної ефективності поділу праці між країнами є зростання ефективності суспільної праці, що знаходить свій матеріальний і грошовий вираз у збільшенні прибутку його учасників та, в кінцевому підсумку, в підвищенні життєвого рівня населення, суспільного багатства [1]. ″Правило, що регулює відносну вартість товарів в одній країні, - писав Д.Рікардо, відзначаючи специфіку зовнішньоторговельних стосунків між країнами та вказуючи на особливі закони, як діють в системі МПП, - не регулює відносної вартості товарів, які обмінюються між двома або кількома країнами″ [2]. Відповідно до теорії ″порівняльних переваг″ (або ″порівняльних витрат″) Д.Рікардо країна має виробляти та експортувати ті товари, котрі обходяться їй відносно дешевше, а імпортувати ті товари, які відносно дешевше виробляти за кордоном, ніж у власній країні.

В Україні у спадщину від колишнього Союзу РСР залишився могутній, чи не найпотужніший серед усіх союзних республік, які входили до нього, виробничий, економічний, кадровий та науково-технічний потенціал у сфері оборонно-промислового комплексу (ОПК), який ось уже протягом кількох десятиріч, не зважаючи на відсутність чіткої, послідовної та зрозумілої державної стратегії його використання, все ще є одним із активних експортно-орієнтованих у своїй діяльності секторів економіки молодої незалежної держави, здатним успішно конкурувати на світових ринках в процесі входження України в МПП.

На період розпаду Союзу РСР до ОПК України, за різними оцінками, входило біля 700 підприємств з кількістю працюючих понад 1 млн. чоловік (основу ОПК тоді становили 205 промислових обєднань та підприємств, 139 науково-дослідних та проектних організацій). Наша держава успадкувала майже третину підприємств, які виробляли оборонну продукцію. Провідними галузями ОПК тоді були ракетно-космічна техніка, суднобудування, транспортна авіація, бронетанкова та інженерна техніка, виробництво спеціальних радіотехнічних систем [3].

Одним із не багатьох конкурентоспроможних секторів національної економіки України на сьогодні, в умовах глобалізації, ще залишається оборонна промисловість, яка відіграє провідну роль в інтеграційній стратегії держави через реалізацію різноманітних форм та напрямків міжнародного військово-технічного співробітництва (ВТС). Протягом останніх десятиріч, внаслідок дії відомих чинників, левова частка продукції та послуг цих підприємств (в основному військово-технічного та подвійного призначення) іде на зовнішні ринки, що дозволяє Україні традиційно входити в першу десятку країн - провідних світових експортерів озброєння та військової техніки.

На сьогодні ядро ОПК України складають понад 160 підприємств з більш аніж 230 тис. чоловік працюючих на них. Середній щорічний обсяг виробництва продукції військового призначення на усіх цих підприємствах у 2006-2007 роках сягав біля 1-1,5 млрд. доларів США [4].

Формування засад незалежності будь-якої держави передбачає в першу чергу створення належних нормативно-правових, організаційних, виробничих. науково-технологічних, кадрових, економічних та фінансових умов для діяльності підприємств ОПК держави. А спроможність цих підприємств задовольняти як національні потреби у виробництві продукції військово-технічного призначення для власного війська, так і забезпечувати суттєві валютні надходження держави від експорту своєї продукції на світовому ринку озброєнь, військової техніки і технологій стає у свою чергу головним фактором національної та економічної безпеки.

В умовах все більш жорсткої конкуренції не тільки окремих суб'єктів господарювання чи національних економік, а й цілих регіональних, міжнародних, політичних та військових угрупувань та союзів тих чи інших держав роль і значення підприємств ОПК в процесі інтеграції в систему МПП шляхом розширення участі в міжнародному ВТС стають все більш вагомими та очевидними. Про це свідчить досвід функціонування європейської оборонної промисловості, яка базується на консолідації

зусиль цілої низки великих транснаціональних компаній, які реалізують ряд скоординованих міждержавних програм, що забезпечують оптимальний баланс фінансових і матеріальних ресурсів між країнами-учасницями та досягнення їх спільних інтересів.

В переважній своїй більшості підприємства ОПК України зосереджені в державній формі власності. При цьому частина з них належить до сфери управління Міністерства промислової політики, інші – Міністерства оборони, Національного космічного агентства або Фонду державного майна України. До останнього часу єдиного центру державного управління підприємствами ОПК України не існувало. Лише 27 серпня 2008 року відповідно до «постановою» Кабінету Міністрів України № 793 було створено Агентство з питань ОПК як урядовий орган, що діє в системі Міністерства промислової політики, та затверджено Положення про нього.

Проте, враховуючи відомчу залежність цього урядового органу, відсутність у нього реальних важелів впливу на діяльність підприємств ОПК, що належать до сфери управління інших органів державної влади, малоймовірно розраховувати на ефективність діяльності новоствореного Агентства та повноцінну розробку й реалізацію ним цілісної державної стратегії розвитку всього ОПК, розроблення та організацію виконання державних програм, спрямованих на реформування та розвиток підприємств ОПК, вдосконалення механізму державного регулювання і порядку функціонування ОПК. Консолідуюча, координуюча, направляюча та практично значима роль цього Агентства була б значно вищою, яких всі підприємства ОПК були підпорядковані єдиному керівному центру компетенції та були повноцінними учасниками розробленої та в установленому порядку затвердженої комплексної державної програми розвитку ОПК на довготривалу перспективу.

Серед основних шляхів підвищення конкурентноздатності підприємств ОПК України як на національному, так і міжнародному ринку продукції та послуг, їх адаптації до викликів сьогодення, з точки зору державного регулювання у цій сфері, пріоритетним вбачається пошук оптимального, збалансованого співвідношення державного та ринкового механізмів управління господарською діяльністю, без необґрунтованих та поспішних рішень і крайнощів, яких у новітній історії України було вже достатньо.

В даному випадку мова йде не лише про номінальну, декларативну державну власність, притаманну більшості підприємств ОПК, та диким, спотвореним формам прояву так званих ринкових відносин та приватної власності в умовах первісного нагромадження капіталу, свідками яких у більшості випадків ми всі були протягом останніх двох десятків років та наслідками яких стали повний управлінський хаос та економічна розруха. Першочерговим та вкрай необхідним стає поєднання реального впливу держави через систему відповідних механізмів регулювання та поступового входження переважної більшості таких підприємств до цивілізованих ринкових умов господарювання, ринкової трансформації ОПК в цілому під державним контролем ключових позицій у галузі.

До особливостей діяльності підприємств ОПК України, які безпосередньо впливають на їх конкурентоспроможність та вказують на шляхи вирішення існуючих проблем та недоліків державного регулювання у цій сфері, можна віднести:

- недосконалу нормативно-правову базу діяльності підприємств ОПК, яка створює вкрай обтяжливі, а часто й неможливі умови ведення господарської діяльності (бізнесу). Наприклад, відсутній закон, який би регламентував умови ВТС підприємств ОПК України з іноземними державами;
- відсутність самостійного виходу на зовнішні ринки (тільки через уповноважених посередників), що віддаляє безпосереднього виробника від замовника, породжує цілу низку фінансових та технічних проблем, які часто приводять підприємств-виробників до збитковості через укладені державним посередником контракти;
- дискримінаційні підходи до державних підприємств у порівнянні з умовами діяльності підприємств інших форм власності (з точки зору додаткових податків та зборів, якими перевантажені державні підприємства, надскладних, зарегламентованих державою та далеких від реального життя процедур затвердження фінансових планів та основних показників фінансово-господарської діяльності, придбання та списання основних фондів і активів підприємств, безпідставного втручання у багатьох випадках державних органів в оперативно-господарську діяльність);
- обмежені можливості підприємств ОПК в доступу до інвестиційних та кредитних ресурсів (складна процедура отримання дозволу уповноваженого органу управління майном від держави на отримання кредиту та/або інвестицій, практично унеможливлена, без корупційної складової, можливість отримання згоди на передачу банківським та фінансовим установам основних засобів під заставу за кредитними угодами, особливо - міжнародними). Велика кількість міжнародних фінансових інститутів, до того ж, через свої корпоративні принципи та політику, взагалі не кредитують підприємства та проекти, які пов'язані з виробництвом та торгівлею зброєю;
- висока ступінь політизації діяльності підприємств ОПК у порівнянні з іншими суб'єктами господарювання як на внутрішньому так і зовнішньому ринках, що проявляється в суттєвих додаткових ризиках, які в певний момент можуть стати визначальними з усіма негативними наслідками;
- необхідність виконання обов'язкових мобілізаційних завдань для держави на особливий період переважною більшістю підприємств ОПК та пов'язаними з цим додатковими витратами та режимними умовами діяльності. Уже давно необхідно привести наявні мобілізаційні потужності та завдання до реально обґрунтованих потреб держави;
- відсутність чіткої концепції та державної програми розвитку підприємств ОПК, узгодженої всіма зацікавленими суб'єктами ринку та затвердженої на високому державному рівні, в першу чергу – зрозумілий та адекватний вимогам часу й національним інтересам план (програма) реструктуризації ОПК у напрямку

кардинального підвищення ефективності його діяльності та конкурентоспроможності тощо.

В умовах глобалізації суспільного життя та виробництва в усіх суттєвих проявах економічний та соціальний статус держави стає все більш залежним від спроможності успішно конкурувати на світовому ринку у поєднанні з активним процесом інтеграції до МПП як окремих суб'єктів господарювання так і цілих галузей національної економіки. ОПК України залишається одним з не багатьох високотехнологічних, наукомістких та перспективних секторів національної економіки, підприємства якого найбільшою мірою підготовлені до боротьби за нові ринки у світовому господарстві.

Яскравим прикладом конкурентоспроможності ОПК України є найбільший за часів новітньої історії України проект міжнародного військово-технічного співробітництва про поставку значної кількості військової техніки та озброєнь (нових бронетранспортерів та танків, авіаційної техніки, засобів високоточного враження, а також послуг на ремонт та модернізацію військової техніки) до Іраку на загальну суму 2,4 млрд. доларів США [5]. Реалізація такого проекту (майже половина контрактів з цієї суми уже підписано у 2009 році) на кілька років дасть суттєве завантаження більш ніж 80 вітчизняним підприємствам ОПК (Києва, Харкова, Черкас, Конотопа, Сум, Львова, Шостки, Кам'янець-Подільська та багатьох інших міст і регіонів України), а наша держава ще на певний час залишиться у десятці держав- лідерів серед виробників та постачальників зброї.

Визначення ОПК України пріоритетним сектором національної економіки з урахуванням його реального та перспективного потенціалу шляхом розробки та поетапної реалізації державної програми розвитку та реструктуризації ОПК забезпечить органічне поєднання та досягнення основних цілей держави - забезпечення національної та економічної безпеки, сталого соціально-економічного розвитку в світовому конкурентному середовищі.

Література:

1. Див.: Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. – Соч.- Т.1. – М. 1955. – С. 116-118.

2. Див.: Г.Н.Климко, В.І.Павлюк, В.Я.Красильчук, М.І.Дідківський. Проблеми інтеграції України в міжнародний поділ праці // Методично-довідкове видання. – К., Книговидавничий центр «Посредник», 1994, С.-9-10.

3. В.С.Шеховцов, Р.В.Боднарчук. Оборонний промисловий комплекс України: стан і перспективи розвитку.- htpp://www.niurr.qov.ua/ukr/publishinq/panorama3_4/shekhov_t.htm.

4. Зруйнувати міфологію песимізму або чи ″загине″ український ОПК за умов інтеграції в НАТО? // Defense express.-2008.-№ 12.-С. 10.

5. В.Бадрак. Ирак-2009: золото Макенны…Внутренние разборки едва не поставили на грань срыва крупнейший оружейный проект// Defense express.- 2009.-№ 12.-С.12-16.